

ԿԱԹՈՒԼԻԿՈՍՈՒՆԻՔ ՀԱՅՈՑ*

(Καθολικοί τῆς Αρμενίας)

II. Գրիգոր Լուսաւորիչ. ամս. I.

II. Ռբստակէս որդի նորա. ամս. Բ.

(II.) Վրթանէս. Գ.

Գրիգորիս. ամս. ԺԱ.

Յուսիկ. ամս. Զ.

Փանոսեռնէ՛յ յԱսպրակաց¹ զաւառէ. ամս. Գ.

Ս. Ներսէս. ամս. I Գ: Զսա սպան Փարսի².

Ապա նոյնպէս Յուսիկ³. ամս. Գ.

Զագինէս⁴. ամս. Գ.

Ասպուրակէս. ամս. Է. Երեքեան սոքա
Ահաբք (Հաբք) պաւտի էին եպիսկոպոսք,
անուամբ միայն կաթողիկոսք. և ոչ իշխէին
եպիսկոպոս ձեռնադրել. քանզի վասն սպա-
նութեան Ս. Ներսիսի բարձին արքեպիսկո-

* Գրեւել կու տանք՝ որ այս մասնական խո-
րազելով հրատարակուած մեր կաթողիկոսաց
ժամանակագրական ցանկը — Գր. Լուսաւորէն
սկսած մինչեւ Սահակ Գ — մասն եւեթ է Դե-
մետրիոս կղզիկեցւոյ ընծայուած և երկիցս և
երկոցս հրատարակուած աւելի ընդարձակ մի
գրութեան, որուն ընդհանուր խորագրին է. Յա-
ղագս Յակոբիկեանց և Խաչէցարեանիկն, յո-
րում Հայոց եկեղեցական պատմութեան էա-
կան մասունքը կը ճառաւին սկիզբէն՝ մինչեւ Է
չար: Բազմալիկի յապտակէն զուրս լինելով
կրօնական զրուածներով ճոխանալ, որոնք կա-
րող են թեր ու դէմ խորհրդածութեանց նիւթ
լինել, ուստի առ այժմ պատշաճ համարեցանք
այս մասը միայն ի ըոյս ընծայել. որոյ մասին
պէտք եմ ըսել, թէ շատ տալայութիւններ
կրած է, թէ՛ յայն թարգմանի, թէ՛ ընդօրինա-
կողաց և թէ հրատարակչաց ձեռքէն: Այդպիսի
տալայութիւններ զգալի են մասնաւորապէս
անուններու և տարբերութեան մէջ. առաջիններն
ըստ կարելոյն ջանացինք ուղղել իւր վեր-
ջինները այնպէս թողիք, ինչպէս որ են:

1. Այս անուամբ դաւառ մի յիշուած չէ մեր
մատենագիրներէն, հետեւաբար ուղղելի է կամ
ի Վասպուրական, և կամ յԱսպակունեաց:
Փաւստոս և Խորենացի՝ Տարսնոյ Աշտիշառ գիւ-
ղէն կ'աւանդին զՓառնեռնէն:

պստունք Կեսարիոյ զիշխանութիւն ձեռնա-
գրութեան Հայոց Մեծաց: Յետ նոցա Ս.
Խահակ ընկալաւ իշխանութիւն ձեռնագրու-
թեան եպիսկոպոսաց ի Հայս, և եկաց քա-
հանայապետ ամս քառասուն: Բայց յետ
ամաց ինչ ամիստանելով Հայոց զվազա-
ւորէն իւրեանց Արարշէ և զՍրբոյն իսա-
հակայ՝ առ թաղաւորն Պարսից՝ Վասմ-Շա-
պուհ, իբրեւ համախոհ ընդդէմ նորին՝ ար-
կին զնա յաթոռոյ: Եւ յետ զահրնիկեցութեան
Խահակայ՝ հրամանաւ թաղաւորին Պարսից
և իւրեանց կամակեցութեամբ զՍուրմակ յԱրծ-
կէոյ կացուցանին կաթողիկոս, չարախօս լի-
նելով զՍահակայ: — Բայց ատեցեալք և
զնա՝ մերժեցին յաթոռոյ, և ինդրեցին ի թա-
ղաւորէն Պարսից ստելով. Տուր մեզ առաջ-
նորդ յերկրէ քումմէ, և մի կացցէ մեզ կա-
թողիկոս հայ: Եւ ետ նոցա թաղաւորն այր
Պարսիկ-Ասորի⁵, Այլ և զնա յետ ամաց
ինչ խառնալ մերժեցին: Ապա զարձեալ ետ
նոցա զՓաւստէոն⁶ Ասորի, որ կացեալ ամս

2. Այսինքն է՝ Պապ:

3. Մեր պատմագիրներուն ծանօթ չէ Յու-
սիկս. ուստի կամ հակակաթողիկոս մ'եղած
ըլլալու է, և կամ յաջորդն Խաղայ՝ Ասորի
(տես Բաւզանդ, Պատմ. Գ. չար. զԷ. ԺԱ). Բայց
որովհետեւ գրուածին հեղինակն՝ Խաղը բնաւ չի
յիշեր, հաւանական է կարծել, որ կամ Յուսիկ՝
Խաղայ պիտակ անունն էր, և կամ նա Յու-
սիկը ճանաչելու զգած է վերտախն կաթողիկոս:

4. Սխալ ձեւ մ'է Զաւեհ անունն, զոր կը
յիշեն բուզանդացիք և Խորենացիք իբրեւ եպիս-
կոպոսպետ. այս ակնեքեւ է անոր կաթողի-
կոսութեան տրուած 3 տարիներէն իսկ, որ հա-
մաձայն է Խորենացւոյն:

5. Սա է, ըստ Խորենացւոյ (Գրք. Գ. զԷ. ԿԴ)
Բրքիւրոյ:

6. Այս անունն Մոսշեղայ աղաւաղեալ ձեւ
մի պիտի համարէինք, ըստ նմանաձայնու-
թեան. Բայց որովհետեւ Խորենացիք՝ Բրքիւրոյ
յաջորդել կու տայ անմիջապէս զՇմուէլ ա-
սորի, և զըրուածին հեղինակն իսկ՝ Բաբգէնէն
վերջ՝ կը յիշէ նախ զՍմառուէլ, և ապա Մու-
շեղ. ուրեմն կամ այս տեղ յիշուած Մոստա-
լիոսն (Μουστούλιος) մի ուրիշ անձն ըլլալու է,
և կամ Շմուէլ անունն խանգարում մի տեղի
ուշեցած է:

երկուս , բազում նեղութեամբ վճարեաց
զկեանսն : Այսպէս դադարեաց ձեռնադրու-
թիւն արեւելից՝ արգելմամբ Կեսարիոյ՝ վստն
մերժելոյն զԻսաակն յարողոյ¹ : Յետ այնու-
րիկ երթեալ աղատաց աղաչէին զՍ . Սահակ ,
զի աշխշաշար նոցա լինիցի և վերադարձցի
յաթոռ իւր . այլ նա ամենեւին ոչ անսաց
նոցա : Եւ յայնժամ պատմեաց նոցա զոր
երբեմն տեսեամբ եռոս զեղեալ և զլինելոյ
կործանումն նոցա : Եւ կարգեաց փոխանակ
իւր տեղապահ թոռոյն զՄաշտոց : Իսկ
իրբիւ կատարեցան իսահակ և Մաշտոց ,
կացուցին յաթոռ քահանայութեան զԳիւտ ի
գեղղէ Ալմուռ² , որ եկաց ամս եօթն և տասն :
Աս սովաւ հրամայեաց քազառքն Պարսից ,
զի ի Հայս ձեռնադրեցին կաթողիկոսք և
եպիսկոպոսոսներ , մինչեւ ցորս այս : Յետ
որոյ Յովհաննէս Մանգալուծի ամս 9 .

Արուիբգինիս (Ապա Բարգէն) ի գեղղէ
Մեռու , ամս . Ե .

Սամուէլ ի գեղղէ Արտասու³ , ամս . ԺԲ .
Մուշեղ ի գեղղէ Արբորից⁴ , ամս . Ծ(Ժ) .
Իսահակ յԱրզանայ⁵ . ամս . Է .

Քրիստափոր ի Կուրարիծոյ⁶ . ամս . Զ .
Ղեւոնդ յԱրիտայ⁷ . ամս . Գ .

Ներսէս յԱսպարաքսայ (յԱշտարակայ) ,
ամս . Թ . Աս սովաւ եղեւ ժողովն Դունայ յԱր-
գիսոյէ Ասորոյ Յաղարկէ : Թէպէտ և ի Սրբոյն
Դորիկորի և յայլոց Հարցն աւանդութեանց
խոսորեալ էին , սակայն զհաւատոց և զժո-

ղովոյն Քաղիկեղոնի և զերկուց բնութեանց
Քրիստոսի չէր նոցա երկբայեալ ցամա ճԳ .
յետ ժողովոյն Քաղիկեղոնի , մինչեւ ի ժողովն
Դունի : Յետ այնորիկ ի բաց կացին ի Հա-
ղորդութենէ Հովմայեցեաց , և նպոյելով զե-
պիսկոպոսոս և զժողովն Քաղիկեղոնի , մի բնու-
թիւն գաւանեցին Քրիստոսի՝ զստուածայինն
և զմարդկային , և յերգն երեքսորեան Սարբ
Աստուածն՝ յաւելին զՍր Խաչեցարն . և երգ-
մամբ ուխտիք և իւրեանց ձեռամբք ստու-
բազրելով զաշխարհիւ եղեն միմեանց՝ չկալ
ի բաց յայնմ գաւանութենէ մինչեւ յաւի-
տեան : Ապա զեւտիքեան Յակորիկն , և զեր-
կոսին ընկերս նորա , սրոց մին Յովհանիտ
էր , միւսն այլով Հերձուածով աղաղկեալ՝
ձեռնադրեալ յեպիսկոպոս արձակեցին ի Մի-
շապետս :

Յետ նորա Յովհաննէս ի Գաբեղենից՝
ամս . ԺԷ .

Մովսէս յԵղիվարգայ , ամս . Լ .
Աբրահամ յԸրըշտունեաց , ամս . ԻԳ .
Յովհաննէս ի Բազարանէ , ամս . ԻԶ .

Կոմիասո ի գեղղէ Ելծիս Արգածու (Աղ-
ցից Արագածու) , ամս . Ը .

Քրիստափոր Աբրահամեան , ամս . Գ .
Եղր ի Նղայ , ամս . Ժ .

Ներսէս յԻշխանաց , ամս . Թ .
Անաստաս ի Կորայ (յԱլիսոյ) , ամս . Զ .

Իսրայէլ ի գեղղէ Օթմսու , ամս . Ժ .
Իսահակ ի Բազարեբղէ⁸ :

1 . Նստրադուած խօսքս , այնպիսի մի պատ-
մական ակնարկութիւն է , զոր մեր ուրիշ մա-
տենագրաց զով չենք գտներ . զի այսպիսի խա-
փանումն մի՞ մեծին Ներսիսի օրով կատարուե-
ցաւ : Ս . Բարսէլէ ձեռքով իսկ արդ եթէ Ս .
Սահակայ զահրնկեղեցութեան պատճառաւ եւս
նոյն արգելքը կրկնուած է երբեք Կեսարիոյ
եպիսկոպոսապետին կամ Մետրապօլիտի կող-
մէն , զա կը նշանակէ : Թէ մինչեւ Ս . Սահակ
իսկ՝ Հայոց եպիսկոպոսապետները ձեռնադրե-
լու իրաւասութիւնը իրենց կը վերապահէին
Կեսարիոյ մետրապօլիտները , և Թէ Գիւտ (օրի-
նաւոր կաթողիկոսաց մէջ) առաջին անգամ ի
Հայս ձեռնադրուած ըլլայ՝ հրամանադրով ար-
քայից արքային , կամ ըստ ին՝ առանց անոր ,
ինչպէս կը զրէ զրէն անծանօթ քիւ եաքը :

Քննութեան արժանի կէտ մ'է այս , ինչպէս
այլուր անդրադարձուցած ենք :

2 . Ուշշելի է Ռրմուս , Ռրմուս . Նոյնպէս
յետոյ Բաբգինի Համար Միւստ ըսածը :

3 . Ուշշելի է՝ Արծկէոյ :

4 . Այսինքն՝ Արբորանից :

5 . Ուշշելի է՝ Հարքայ :

6 . Ուշշելի է Տիւրաշան :

7 . Առետոյ կը զրէն ուրիշ գաւազանագիրք ,
որ աւելի ուշիւ է :

8 . Բնագր . βαχαααααααααα : Գաւազանագիր մի
այն է՝ Շարաղորդիւն հայրապետացն Հայոց ,
կը զրէ այս կաթողիկոսին Համար . « Հայրե-
նեաւք (էր) ի Զորոյփորոյ , ի գեղղէ Արքայա-
չինէ , և մարբնեաւք ի Մազմազայ՝ ի գեղղէ
Քնրկանց :